

El dilema de la ciutadania: entre la solidaritat universal i la cohesió social

Albert GOMÀ i SALA

El dilema democràtic

La Declaració universal dels drets humans reconeix el dret a la llibertat de moviments a través de les fronteres amb el dret a emigrar (article 13), estableix el dret a obtenir l'asil sobre certes circumstàncies (article 14) i declara el dret a una nacionalitat (article 1).

Això no obstant, la declaració no diu res sobre l'obligació a admetre l'ingrés d'immigrants, sostenir el dret d'asil i permetre la ciutadania a residents i ciutadans estrangers. No reconeix el dret a immigrar.

D'una banda, els drets humans són universals per natura. És a dir, tot ésser humà només per existir ja té dret que se li respectin. De l'altra, el seu gaudi s'obté a través de disposar d'una ciutadania nacional.

Els estats defineixen els principis pels quals s'incorporen els forasters i els estrangers immigrants i acabats de venir, refugiats i asilats en entitats polítiques existents a través d'una categoria principal: la ciutadania nacional. Els estats declaren respecte als drets humans a la vegada que tenen el dret sobirà a controlar fronteres així com a controlar la qualitat i quantitat de qui és admès a l'Estat.

Segons l'Acnur, el 2012 hi havia 45,2 milions de desplaçats forçats, refugiats i sol·licitants d'asil. El nombre de migrants internacionals al món s'estima el 2010 en 214 milions segons les Nacions Unides.

A causa de les migracions internacionals, l'aparició de mercats globals, les noves tecnologies de la informació, el desenvolupament d'entitats polítiques supranacionals (com la Unió Europea) i d'entitats subnacionals, han emergit noves modalitats de ciutadania.

A més, l'exercici de la sobirania nacional està cada cop més sotmès a un emergent règim de drets humans internacional, com ara les normes que limiten el genocidi, les expulsions en massa, l'esclavització, la violació o els treballs forçats.

Actualment, els estats es tornen massa petits per poder combatre els problemes mediambientals, econòmics, sanitaris o informatius mundials per ells sols. A més, les migracions internacionals han creat un espai més multicultural amb la presència d'una pluralitat més gran de cultures, llengües i religions a l'espai públic.

En aquest context es posa de manifest el dilema constitutiu de les democràcies liberals.

D'una banda, no hi pot haver democràcia sense respectar els drets humans i no hi pot haver democràcia sense definir unes fronteres polítiques que defineixin qui forma part i qui no forma part del poble.

La sobirania popular ha de circumscriure una *demos* particular definida per a autogovernar-se, fonamentar l'adhesió democràtica i el compromís cívic, a la vegada que la democràcia requereix el respecte als drets humans.

Des del segle XIX la ideologia i pràctica del nacionalisme ha definit com s'obtenia la pertinença a una comunitat política. El nacionalisme construeix una sèrie de demarcacions imaginàries entre el nosaltres i els altres que simplifiquen la realitat i creen un imaginari nacional.

Aquestes comunitats es poden definir pel fet de residir en un territori, un lligam de sang, una llengua o una religió. En realitat, no hi ha principi universal, neutre, perfecte i just per definir una comunitat nacional. Les normes de ciutadania són suma i barreja de fets històrics, lluites territorials, xocs culturals i actes burocràtics.

Per tant es crea un xoc entre l'autodeterminació sobirana i els principis universals dels drets humans. Definir la identitat nacional representa una constant tensió entre la visió universal i els lligams al particular.

Quins són llavors els principis normatius guia per a la pertinença política en un món cada cop més descentralitzat i global?

Quins principis pels quals s'incorporen els forasters i els estrangers immigrants i acabats de venir, refugiats i asilats en entitats polítiques existents?

Quins principis cal aplicar per a un microestat com Andorra?

Les tensions sobre la nacionalitat andorrana

El Principat es veu confrontat a diverses tensions que redefeixen i reconstrueixen el seu imaginari nacional.

Una primera tensió ve per l'arribada massiva de treballadors a partir dels anys seixanta sota unes normes estrictes d'adquisició de la nacionalitat. Es crea una tensió entre els ciutadans amb nacionalitat i els ciutadans residents. Com definir l'accés als drets polítics dels residents? Quin límit en els anys de residència?

Una segona tensió a causa que els primers residents estrangers a Andorra eren sobretot espanyols i francesos, i Andorra manté una relació històrica especial amb França i Espanya. Això no obstant, als anys 90 apareix una tercera comunitat nacional significativa: la comunitat portuguesa, que no disposa del mateix reconeixement públic que l'espanyola i la francesa. Com integrar en l'espai nacional la comunitat portuguesa? Com integrar les altres comunitats nacionals que van emergint com la de països llatinoamericans o altres?

Una tercera tensió és causada per l'aparició d'una creixent pluralitat religiosa en un país tradicionalment catòlic. El reconeixement de drets de les comunitats musulmanes, jueves o protestants al voltant dels cementiris, els llocs de culte o els dies de festa nacional.

Una quarta tensió, al voltant de definir la nacionalitat andorrana respecte a Europa i als comunitaris. Quin grau d'integració haurà de tenir Andorra a Europa i de quins drets s'hauria de gaudir i/o negociar per als andorrans a l'espai europeu?

Una cinquena tensió, en el fet que la majoria dels andorrans disposen de progenitors d'origen d'un

país comunitari. La regulació de l'adquisició de les múltiples nacionalitats i el fet que la majoria dels andorrans tinguin dret a una altra ciutadania a la vegada que la ciutadania d'Andorra resta marginada a l'estranger.

Com es poden resoldre aquestes tensions?

Lètica discursiva

És inevitable que haurem de demarcar uns principis d'identificació comunitària amb certs elements que inevitablement marcaran fronteres entre els andorrans i els altres, i que haurem de resoldre les cinc tensions abans descrites.

A més, amb l'aparició de ciutadanes supranacionals com la de la Unió Europea i el procés d'obertura econòmica, la definició de la pròpia identitat ja no depèn únicament de la política interior, sinó que Andorra haurà de negociar a l'exterior el seu model d'integració a la Unió Europea i amb la resta d'estats de l'entorn els drets per treballar i exportar serveis a l'exterior per a les empreses i ciutadans d'Andorra. El model d'integració que tindrem els andorrans a Europa i els drets de què gaudirem en l'espai europeu i en els altres estats marcaran quin model de nacionalitat i integració construïm a Andorra. Per tant, la definició de la pròpia nacionalitat i identitat també s'haurà d'eleva en un difícilíssim procés de negociació internacional. La ciutadania ja no es defineix únicament en l'Estat sinó que es fa cada cop més de manera interconnectada.

Malauradament, no disposem de principis universals, neutres, justos i duradors en el temps per fer-ho, però sí que podem crear una comunitat política en la qual la definició entre el nosaltres i els altres i la pròpia identitat nacional siguin fluides, justificades, negociades i obertes.

Per tant, haurem de definir unes fronteres o principis però inevitablement hauran d'estar en constant evolució, contestació i definició. Definir la identitat d'un poble és un procés constant d'autocreació.

Per aquest motiu, s'hauran de dur a terme processos complexos de debat, deliberació i aprenentatge públic amb els quals les normes polítiques referents a la nacionalitat són contestades i contextualitzades, evocades i revocades per engegar un procés discursiu de creació de les lleis en espais per a la participació, argumentació, negociació i discussió pública entre la societat civil, les autoritats legals i les autoritat polítiques.

Encara que no podem fixar principis neutres i universals per a l'accés a la nacionalitat sí que podem crear processos per definir-los que siguin legítims i justos. S'ha de definir un tancament democràtic de la nostra comunitat o nació, però hi ha una diferència abismal entre fer-ho a partir d'ignorar els altres o per preservar privilegis; o fer-ho a partir d'un procés on atorguem als altres la veu, els escoltem, justifiquem les nostres proposicions degudament i entrem en debat. No tenim la certesa del consens ni de posar fi als desacords, ni la certesa de fer decisions perfectes però almenys sí que podem atorgar justícia i legitimitat i millorar la vida moral i democràtica d'Andorra.

Albert Gomà i Sala,
politicòleg i sociòleg

Referències

BEN-HABIB, SHEYLA (2004) *The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens*. Cambridge University Press.
SANDEL, MICHAEL Curs a Harvard sobre justícia <http://www.justiceharvard.org/>